Теоретичні та історичні проблеми музичного мистецтва

УДК 78.08

DOI 10.15421/22185

Цюлюпа Степан Данилович,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри „Духові та ударні інструменти”
Інституту мистецтв
Рівненського державного гуманітарного університету*

тел. (099) 933 - 58 - 89
e-mail: tsiuliupa@ukr.net

ЧЕСЬКІ ПЕРЕСЕЛЕНЦІ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ДУХОВОГО ОРКЕСТРОВОГО ВИКОНАВСТВА НА ВОЛИНІ

Метою статті постає спроба до певної міри ліквідувати прогалину в історії розвитку духової оркестрової практики на Волині. Ціллю публікації також є популяризація ансамблево-оркестрового виконавства на теренах Волинського Полісся як історично сформованого, культурно-мистецького та просвітницького явища означеного регіону. **Методологія** дослідження зумовлюється використанням насамперед історичного та порівняльного методів наукової розробки теми. Вагоме значення в аналітичному опрацюванні історичних відомостей має використання аксіологічного підходу. Структурно-аналітичний метод утворює можливість щодо відповідної послідовності викладення фактологічного матеріалу та здійснення певних висновків роботи. **Наукова новизна** пропонованої праці визначається розкриттям процесу становлення та розвитку духових оркестрів на Рівненщині, збереженням відомостей про духові оркестри у різні періоди їх розвитку, а також пропозиціями щодо подальшого вдосконалення тематично означеної наукової діяльності. Документальна основа дослідницької праці формується

на матеріалах численних архівів, бібліотек, публікацій у засобах масової інформації, афішах, концертних програмах, статистичних даних управлінь культури й матеріалах особистих архівних надбань відомих митців галузі музичного мистецтва на Волині. **Висновки.** Діяльність переселенців-чехів на всій території тодішньої Волині залишила яскравий слід для нащадків, показала приклад уміння зберегти національну самобутність, культуру, згуртованість у вирішенні всіх соціально-культурних завдань. Це, безперечно, надало поштовх у розвитку освіти та соціально-культурного благоустрою регіону, що мало відтворення й у царині духового оркестрового виконавства, яке активно еволюціонує й у часи сьогодення. Чеська культура стала частиною історії українського народу, гармонійно збагатила культуру Волинського Полісся.

Ключові слова: духове оркестрове виконавство, Волинь, чеські переселенці, історія, культура, виконавець, музичне мистецтво.

Цюлюпа Степан Данилович, кандидат педагогических наук, доцент, заведующий кафедрой „Духовые и ударные инструменты” Института искусств Ровенского государственного гуманитарного университета

Чешские переселенцы в истории развития духового оркестрового исполнительства на Волыни

Целью статьи является попытка в определённой степени ликвидировать пробел в истории развития духовой оркестровой практики на Волыни. Публикация также нацелена на популяризацию ансамблево-оркестрового исполнительства на просторах Волынского Полесья как исторически сформированного, культурного и просветительского явления отмеченного региона. **Методология** исследования обуславливается использованием прежде всего исторического и сравнительного методов научной разработки темы. Весомое значение в аналитической обработке исторических данных имеет использование аксиологического подхода. Структурно-аналитический метод даёт возможность создания определённой последовательности изложения фактологического материала и осуществления выводов исследовательской работы. **Научная новизна** представляемой статьи формируется раскрытием процесса становления и развития

духовых оркестров на Ровенщине, сохранением свидетельств о духовых оркестрах в различные периоды их эволюции, а также предложениями относительно дальнейшего усовершенствования тематически обозначенной научной деятельности. Документальная основа исследовательской работы создаётся на материалах многочисленных архивов, библиотек, публикаций в средствах массовой информации, афишах, концертных программах, статистических данных управлений культуры и материалах личных архивных документов известных деятелей сферы музыкального искусства на Волыни. **Выводы.** Деятельность переселенцев-чехов на всей территории тогдашней Волыни оставила яркий след для потомков, показала пример умения сберечь национальное своеобразие, культуру, сплочённость в решении многих социально-культурных задач. Это, безусловно, создало толчок в развитии образования и социально-культурного благоустройства региона, что проявилось и в сфере духового оркестрового исполнительства, которое активно эволюционирует и в современный период. Чешская культура стала частью истории украинского народа, гармонично обогатила культуру Волынского Полесья.

Ключевые слова: духовое оркестровое исполнительство, Волынь, чешские переселенцы, история, культура, исполнитель, музыкальное искусство.

Tsulyupa Stepan, candidate of pedagogical science, docent, the head of the chair „Wind and percussion instruments” for Institute of Arts into the Rivne State Humanitarian University

Czech settlers in the history of the development of wind orchestral performance in Volhynia

The purpose of the article is try to liquidate, in certain extant, the space at the history of development for wind orchestra practice on the Volhynia. This scientific publication is targeting by researcher to popularization of ensemble-orchestra performing into the lands of Volyn Polesye as historically formed, cultural and educational phenomenon of the outlined region. **Methodology** of this exploration postulates by investigator employing primarily of historical and comparative methods of research elaboration for the subject. The applying axiological approach has weighty significance into analytical handling historical evidences. Structure-analytical method contributes the possibility

making of the determined sequence exposition of factual material and realizing of the conclusions regarding this investigative work. **The scientific novelty** of represented disquisition is shaping by disclosing of procedure establishment and elaboration of wind instrumental orchestra on the Rovenshchina, preserving of the confirmations concerning wind orchestras in varies periods of its evolution as well as by the propositions respecting further improvement of the thematically delineated scientific activity. The documental foundation of the explorative is creating on the materials of the multiple archives, libraries, publications into the means of mass information, posters and concert programs, statistic evidences from departments of the culture and documents personal archival papers from well-known actors of the domain musical art on the Volhynia. **Conclusions.** The activity of Czechs settlers on the all territory of that Volhynia left bright trail for descendants, displayed the example of ability to preserve of national particularity, culture, cohesion into deciding many socially cultural tasks. It made the push, certainly, at the elaborating of education and communally cultural beautification of region, what manifested in the sphere of wind orchestra performing, which actively evolves also in contemporary period. The Czech culture became the part of the Ukrainian people history, harmonically enriched of the Volyn Polesye culture.

The key words: wind orchestral performing, Volhynia, Czech settlers, history, culture, performer, musical art.

Постановка проблеми. Волинське Полісся – чудовий мальовничий регіон України. Історія цього краю сягає сивої давнини, овіяної легендами та переказами. Літературні й архівні джерела, архітектурні пам'ятки доносять до нас відгомін історичних та культурних подій цієї славетної землі. Серед них особливе місце займають музичні звершення царини духового виконавського мистецтва, зокрема яскрава оркестрова культуро-мистецька практика. Її коріння, численні фактори, які зумовлювали та у подальшому визначали векторність жанрово-стильового розвитку духового виконавства на Волині й до сьогодні залишаються недослідженими, утворюючи велику прогалину в історії еволюції духового оркестрового виконавства Волинського Полісся.

Актуальність дослідження визначається фактами постійного зростання професійного виконавського рівня духових оркестрових колективів означеного регіону України. Та, підкреслимо, що процеси еволюції не можливі без знання історичного підґрунтя та створення на його основі відповідних висновків для культурно-мистецької практики сьогодення. Також відзначимо, що проблематика публікації тісно переплітається з кафедральною темою науково-дослідницької роботи і навчальними планами кафедри „Духові та ударні інструменти” Рівненського державного гуманітарного університету.

Огляд літератури. Питання становлення та розвитку духового інструментального, ансамблевого та оркестрового мистецтва перебувають у надзвичайно дієвому полі зору науковців України, зокрема В.М. Апатського [1], В.Т. Посвалюка [9], П.Ф.Круля [7], В.О. Богданова [2], Ф.П. Крижанівського [6], А.Я.Карпяка [5], Ю.А. Рудчука [10], О.С. Плохотнюка [8], Я.В.Сверлюка [11], В.В. Громченка [3] та ін. Необхідно зазначити, що в їх наукових дослідженнях недостатньо уваги приділено вивченню історії духового оркестрового виконавства Волинського краю.

Метою статті є спроба до певної міри ліквідувати прогалину в історії розвитку духової оркестрової практики на Волині. Ціллю публікації постає також популяризація ансамблево-оркестрового виконавства на теренах Волинського Полісся як історично сформованого, культурно-мистецького та просвітницького явища означеного регіону.

Об’єктом дослідження постає духове оркестрове виконавство на Волині, а **предметом** – особливості творчої діяльності чеських переселенців на Волинських землях у контексті історії розвитку духового оркестрового виконавства означеного регіону.

Виклад основного матеріалу. У першій половині XIX ст. дві третини населення Волині були неписьменними. Тільки 5 відсотків дітей українців, в основному із заможних родин, мали змогу вчитися рідною мовою. Так, на території Рівненської області існувало п’ять клубів та чотири приватні кінотеатри. У Волинському воєводстві було лише дві середні школи, де навчання здійснювалось українською мовою – у Луцьку і Рівному.

Духове оркестрове виконавство формується в Європі наприкінці XVII – на початку XVIII ст. На слов'янських землях музична культура дворянських кіл поступово захоплювала широкі верстви населення. Кріпосні оркестри з'являються в маєтках поміщиків та вельмож. У Волинській губернії в той період існували духові оркестри у вельмож Ільїнського, Платера, Ганського, поміщика Миколи Нововійського.

На початку XIX ст. духові кріпосні оркестри діють у с. Межиричі в пана І. Стецького, у містечках Цепцевичі в пана Урбанського, в Корці та Дубні, де оркестри утримував князь М. Любомирський.

Розквіт оркестрового виконавства пов'язувався з експлуатацією безправних кріпаків-музикантів, які, крім своїх музичних обов'язків, виконували господарську роботу, прислуговували поміщикам. Навчання музиці та грі на духових інструментах вважались невід'ємною частиною виховання в родинях дворян та інших верств населення. Поширюється практика організації домашніх концертів, вистав, бесід про музику, живопис, що спиралась на міцну основу, яку становили місцеві творчі сили. Чималу роль у період XIX ст. в розвитку українського оркестрового виконавства відіграли навчальні мистецькі заклади (Галицьке музичне товариство у Львові, відділення Імператорського російського музичного товариства у Києві, Харкові, Одесі), на базі яких створювались музичні школи, училища та консерваторії.

Значного поштовху в розвитку духового ансамблевого та оркестрового виконавства надали чеські іммігранти на Волині, переселені з території Чехії на Україну з 70-х років XIX ст. та аж до 40-х рр. XX ст. Переселяли чехів цілими селами, сім'ями, оркестровими, хоровими та театральними народними колективами. У побуті чехів із давніх часів популярна інструментальна та хорова музика.

Сольне та камерне виконавство чехів на Волині було невід'ємною частиною мистецького розвитку етнокультури і набуло широкого розповсюдження як серед переселенців, так і серед корінних українців. Уже на початку XX ст. починається розквіт інструментального та ансамблевого виконавства на духових інструментах, яке здебільшого мало академічну основу і відрізнялось від народного традиційного музикування, що згодом

викристалізувалось у склад однорідних інструментів та ансамблів, який заклав підвалини сучасного духового оркестру.

Виникнення і розвиток духових ансамблів та оркестрів у чеському культурному середовищі зумовив ряд конкретних історико-суспільних факторів: потреба репрезентації прогресивного міщанства, наслідування капел австрійського королівського війська, повернення військових музикантів до цивільного життя з придбаними та своїми інструментами, технічний рівень яких удосконалився у зв'язку з упровадженням вентильного механізму, що позитивно вплинуло на покращення тембру звука, розширення технічних можливостей на усьому діапазоні та його хроматизацію.

З часом духові оркестри різних етнічних груп під впливом цивільної практики відійшли від військового репертуару і стали незмінними учасниками міських і сільських урочистих церемоній, свят та обрядів, мистецьких фестивалів-оглядів. У ті часи практично кожне село, де компактно оселились чеські переселенці, мало духові оркестри, ансамблі народної музики, хорові колективи. У фондах обласного архіву збереглися документи, які підтверджують існування духових оркестрів у Волинських селах: Малин, Гільча (Гулеч Чеська), Залісся, Сенкевичівка, Великі Дорогостаї, Маковичі, Осекріва, Свирика та інші.

Історичний матеріал про життя чеських переселенців на Волині в 1870-1947 роки опублікований у виданні (чеською мовою) „Гулеч Чеська на Волині” (автори Іржі Бонек, Дануше Манова, Вацлав Старек). Тут розповідається, що поміж переселенців були переважно люди середнього достатку, а саме: шевці, ковалі, мулярі, кравці та музиканти. Чеські переселенці зводили будинки таким чином, щоб було організоване село, а землі знаходились біля власного обійстя. За договором із Волинським губернатором чехам давали землі обабіч дороги з Острога до Дубна, у тому числі приблизно третину орної землі за лісом біля дороги, що веде на Мізоч. Виникають чеські школи, усіляко підтримувані сільською общиною, організовуються театральні, хорові гуртки (капела „Далібор”) та духові оркестри, які мають свої прапори. Керували ними Ян Крейчи та Антонін Двожак.

У той час очевидним був господарський розвиток, ріст добробуту населення, активізувалась діяльність освітніх і

культурно-просвітницьких організацій. Так, у 1908 році в с. Гільча було організовано пожежну частину, при якій діяв духовий оркестр. У 1920 році в цьому ж селі почали будувати паровий млин Говорків, з 1925 року будується клуб, у 1928 році добудовано зал і сцену, а також піднято будівлю клубу на один поверх. За нею зроблено спортивний стадіон, а навкруги висаджено парк. Організовано загальну бібліотеку, фонд якої налічував понад 1000 примірників видань.

У 40-х роках ХХ ст. на Волині відбуваються районні, міські та обласні семінари художньої самодіяльності. У післявоєнний період (1945 рік) створюються обласні будинки народної творчості, які надають практичну допомогу керівникам художньої самодіяльності. У 1946 році у сфері культурно-освітніх установ Рівненщини не вистачало 700 працівників. Більшість кадрів у культурно-освітніх установах не мали відповідної освіти і кваліфікації. З часом розширюється сітка культурно-освітніх установ та навчальних закладів культури і мистецтва. До послуг населення – два обласні театри, філармонія, понад 900 клубів та будинків культури.

Вагомий внесок у розвиток духового виконавського мистецтва у другій половині ХХ ст. зробили мистецькі та культурологічні навчальні заклади Волині. Успішно діють Рівненський державний інститут культури, де у 1971 році створено кафедру духових та ударних інструментів, Луцьке та Рівненське музичні училища, Луцьке та Дубенське культурно-освітні училища, музичні школи.

Підготовка висококваліфікованих кадрів (керівників духових оркестрів, викладачів фахових дисциплін та виконавців на духових інструментах) навчальними закладами сприяла розвитку духової оркестрової музики Волинського Полісся.

Важливий крок щодо розвитку професійного духового оркестрового мистецтва на Волині зробили студентські духові оркестри кафедри духових та ударних інструментів Інституту культури (керівник В.М. Старченко), Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету (керівник М.М. Терлецький), духовий оркестр „Сурма” Рівненського музичного училища (керівник А.М. Кібіта) та оркестр Дубенського училища культури (керівники П. Штихалюк та М. Майовецький), докладніша інформація про які заслуговує на окрему публікацію.

Для подальшого збагачення національної культури України в галузі духової інструментальної та оркестрової музики потрібно й надалі встановлювати та підтримувати творчі контакти з провідними виконавськими школами зарубіжжя, брати активну участь у конкурсах, фестивалях виконавців на духових інструментах, сприяти участі провідних спеціалістів Волині у всеукраїнських та міжнародних асоціаціях, гільдіях, які активно пропагують духове мистецтво, проводять майстер-класи, презентації навчально-методичної літератури.

На сучасному етапі Волинь стає центром розвитку духового мистецтва в Україні, де традиційно проводяться Міжнародний фестиваль духових оркестрів „Сколько - 2018” у Рівному, Міжнародний фестиваль джазової музики у Луцьку, Всеукраїнський конкурс молодих виконавців (ансамблів) на духових та ударних інструментах імені В'ячеслава Старченка в Рівному, молодіжний конкурс „Нові імена” і щорічні обласні огляди-конкурси духових оркестрів, ансамблів, виконавців-духовиків серед учнів дитячих музичних шкіл, представників палаців культури, вихованців мистецьких навчальних закладів.

Висновки. Діяльність переселенців-чехів на всій території тодішньої Волині залишила яскравий слід для нащадків, показала приклад уміння зберегти національну самобутність, культуру, згуртованість у вирішенні всіх соціально-економічних завдань. Це, безперечно, надало поштовх у розвитку економіки, культури, освіти та соціально-культурного благоустрою регіону, зокрема у царині духового оркестрового виконавства, яке активно еволюціонує й у часи сьогодення.

Чеська культура, яку переселенці взяли із собою до Волині, стала частиною історії українського народу, гармонійно збагатила культуру Волинського Полісся.

Перспективи. Для збагачення репертуару духових творчих колективів Волині та України в цілому необхідно звернутись до Національної спілки композиторів України з проханням щодо створення оригінальних творів духової оркестрової музики.

У зв'язку з активізацією науково-дослідної роботи викладачами – духовиками та аспірантами, докторантами вищих мистецьких навчальних закладів України виникла необхідність у створенні фахового збірника наукових праць у галузі духового

інструментального та оркестрового виконавства. Так, за ініціативи Степана Цюлюпи, кафедрою духових та ударних інструментів Інституту мистецтв РДГУ з 2005 року випускається збірник наукових статей „Історія становлення та перспективи розвитку духової музики в контексті національної культури України та зарубіжжя”, з 2013 року це видання зареєстроване як наукове [4]. У 2012 році було надруковано навчальний посібник „Історія кафедри духових та ударних інструментів Рівненського державного гуманітарного університету: минуле і сучасне” С.Д. Цюлюпи [12].

У період інтеграції України в Європейський простір наукова робота стає лейтмотивом діяльності кожного викладача вищого мистецького навчального закладу, за результатами якої оцінюється рівень кваліфікації педагога, призначається посада і терміни укладання контрактів на працевлаштування та встановлюються посадові обов'язки й права працівника ВНЗ де запроваджена конкурсна система працевлаштування.

Беручи до уваги вимоги сьогодення та утвердження у галузях освіти і мистецтва України кредитно-трансферної системи навчання, викладачами вітчизняних кафедр духових та ударних інструментів на початку ХХІ століття зроблено колосальний прорив у науковій роботі (захищено понад 40 кандидатських і 8 докторських дисертацій), тематика їх наукових досліджень охоплює питання історії становлення та перспектив розвитку духового музично-виконавського мистецтва, теорії та методики викладання фахових дисциплін, виховного процесу у ВНЗ, запровадження інноваційних форм навчання. Необхідно усвідомити й той факт, що у духовій творчій і педагогічній діяльності емпіризм вже вичерпав свої можливості.

Сьогодні виконавство на духових та ударних інструментах досягло такого рівня, що подальший його розвиток вже неможливий без сучасних наукових досліджень, інноваційних підходів до викладання фахових дисциплін, впровадження у навчальний процес прогресивних спеціалізованих курсів, нових дисциплін, які зорієнтовані на європейські стандарти та вимоги суспільства.

Список використаних джерел і літератури:

1. Апатский В.Н. История духового музыкально-исполнительского искусства: учебное пособие. Киев: Задруга, 2012. 408 с.
2. Богданов В.О. Історія духового музичного мистецтва України: від найдавніших часів до початку XX ст.: монографія. Харків: Основа, 2000. 344 с.
3. Громченко В.В. Особливості жанрової палітри та засобів виразності у сучасних творах для духових інструментів (на прикладі творчості дніпропетровських композиторів) // Вісник НАКККіМ: зб. наук. ст. Київ: Міленіум, 2016. Вип. 3. С. 50–53.
4. Історія становлення та перспективи розвитку духової музики в контексті національної культури України та зарубіжжя / Упоряд. С.Д. Цюлюпа. Рівне: Волинські обереги, 2015. Вип. 7. 200 с.
5. Карп'як А.Я. Історичний огляд флейтового мистецтва українських земель до початку XX століття // Історія становлення та перспективи розвитку духової музики в контексті національної культури України та зарубіжжя: зб. наук. ст. Рівне: Волинські обереги, 2017. Вип. 9. С. 15–22.
6. Крижанівський Ф. Український концерт для тромбона в аспекті становлення та розвитку жанру: автореф. дис. ... канд. мистецтвознав.: 17.00.03 „Музичне мистецтво”. Одеса: ОДМА ім. А.В. Нежданової, 2006. 19 с.
7. Круль П.Ф. Духовий інструментарій в історії музичної культури України: підручник. Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2013. 219 с.
8. Плохотнюк О.С. Історія становлення мистецтва музичного виконавства // Історія становлення та перспективи розвитку духової музики в контексті національної культури України: зб. наук. ст. Рівне: Волинські обереги, 2007. Вип. 2. С. 72–76.
9. Посвалюк В.Т. Історія виконавства на трубі в Україні: монографія. Київ: КНУКіМ, 2006. 368 с.
10. Рудчук Ю.А. Духова музика України у XVIII – XIX століттях: автореф. дис. ... канд. мистецтвознав.: 17.00.01 „Теорія та історія культури”. Київ: НАКККіМ, 2001. 19 с.
11. Сверлюк Я.В. Диригентсько-оркестрова освіта: теорія, методика, практика: навчальний посібник. Рівне: РДГУ, 2007. 235 с.
12. Цюлюпа С.Д. Історія кафедри духових та ударних інструментів Рівненського державного гуманітарного університету: минуле і сучасне. Рівне: О. Зень, 2012. 240 с.

References:

1. Apatskij, V.N. (2012). History of wind musical performance art. Kiev: Zadruga [in Russian].

2. Bohdanov, V.O. (2000). History of the wind musical art of Ukraine: from ancient times to the beginning of the twentieth century. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].
3. Hromchenko, V.V. (2016). Features of the genre palette and means of expressiveness in contemporary works for wind instruments (on the example of creativity of the Dnepropetrovsk composers). Visnyk NAKKKiM, 3, 50–53 [in Ukrainian].
4. History of formation and prospects of the development of brass music in the context of national culture of Ukraine and abroad. Compiled by S.D. Tsiuliupa. Rivne: Volynski oberehy [in Ukrainian].
5. Karpiak, A.Ya. (2017). Historical review of flute art of the Ukrainian lands to the beginning of the twentieth century. Istoriiia stanovlennia ta perspektyvy rozvytku dukhovoï muzyky v konteksti natsionalnoi kultury Ukrainy ta zarubizhzhia, 9, 15–22 [in Ukrainian].
6. Kryzhanivskiy, F. (2006). Ukrainian concert for trombone in terms of formation and development of the genre. Extended abstract of candidate's thesis. Odesa: OSMA [in Ukrainian].
7. Krul, P.F. (2013). Wind instrumentation in the history of music culture of Ukraine. Ivano-Frankivsk: Prykarpatskyi nats. un-t im. V. Stefanyka [in Ukrainian].
8. Plokhotniuk, O.S. (2007). History of becoming the art of musical performance. Istoriiia stanovlennia ta perspektyvy rozvytku dukhovoï muzyky v konteksti natsionalnoi kultury Ukrainy, 2, 72–76 [in Ukrainian].
9. Posvaliuk, V.T. (2006). History of the performance on the trumpet in Ukraine. Kyiv: KNUKiM [in Ukrainian].
10. Rudchuk, Yu.A. (2001). Wind music of Ukraine in the XVIII – XIX centuries. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv: NatADSCA [in Ukrainian].
11. Sverliuk, Ya.V. (2007). Conductor-orchestral education: theory, methodology, practice. Rivne : RSHU [in Ukrainian].
12. Tsiuliupa, S.D. (2012). History of the wind and percussion instruments of the Rivne State humanitarian University: past and present. Rivne: O. Zen [in Ukrainian].